

رابطه سرمایه اجتماعی با قانون‌گریزی؛ تبیینی جامعه‌شناختی

سیاوش خدایاری^۱، اسماعیل جهانبخش^{۲*}، منصور حقیقتیان^۳

۱. دانشجوی دکتری، دانشکده تحصیلات تکمیلی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، دهقان، ایران
 ۲. استادیار جامعه‌شناسی، دانشکده تحصیلات تکمیلی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، دهقان، ایران
 ۳. دانشیار، دانشکده تحصیلات تکمیلی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، دهقان، ایران
- (تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۴/۰۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۲۹)

چکیده

این تحقیق با هدف بررسی رابطه سرمایه اجتماعی (درون و برون‌گروهی) با قانون‌گریزی (ذهنی و عینی) انجام گرفته و محدوده آن، کل استان ایلام است. تحقیق حاضر از نوع کاربردی و به روش توصیفی - همبستگی انجام گرفته است. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه بود. جامعه آماری تحقیق شامل همه شهروندان بالای ۱۸ سال در سال ۱۳۹۵ بود. براساس جدول مورگان، ۳۸۴ نفر به روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. داده‌ها با نرم‌افزارهای SPSS و Amos تحلیل شد. نتایج پژوهش نشان داد بین سرمایه اجتماعی درون‌گروهی قوی با قانون‌گریزی ذهنی و عینی، و سرمایه اجتماعی برون‌گروهی ضعیف با قانون‌گریزی ذهنی و عینی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. نتایج مدل‌سازی معادلات ساختاری نشان داد متغیر سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در مجموع، ۸۹ درصد از واریانس قانون‌گریزی ذهنی و ۴۵ درصد از واریانس قانون‌گریزی عینی را تبیین می‌کنند. با توجه به یافته‌های تحقیق، از عوامل مؤثر بر قانون‌گریزی در استان ایلام فرسایش سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و غلبه سرمایه اجتماعی درون‌گروهی است.

کلیدواژگان

سرمایه اجتماعی، سرمایه اجتماعی برون‌گروهی، سرمایه اجتماعی درون‌گروهی، قانون‌گریزی.

مقدمه و بیان مسئله

قانون مایه قوام و ثبات جامعه است که بدون رعایت آن، نظم و امنیت حاصل نخواهد شد. نقش قانون تنظیم رفتار اعضای جامعه است که به طور طبیعی دچار تعرض اند. نقش قانون، تعیین حد و مرزها، از بین بردن زمینه اختلافها، رفع تجاوز متجاوزان، داوری میان انسانها، نشان دادن راه تعالی و کمال، ایجاد نظم، برقراری عدالت و فراهم کردن زمینه تعالی بشر است. قانون‌گریزی^۱ پیامدهای سیاسی، شخصیتی، اجتماعی، اقتصادی و جمعیتی دارد. از نظر سیاسی افزایش قانون‌گریزی، نقش و مسئولیت دولت‌ها را تحت تأثیر قرار خواهد داد. از نظر شخصیتی افراد قانون‌گریز افرادی غیرقابل اعتماد و بی‌ثبات خواهند شد. از نظر اجتماعی، قانون‌گریزی مانع استقرار سالم نهادهای مدنی و نظم و سلامت، و کاهش مشارکت و عدالت اجتماعی می‌شود. در نهایت، از نظر اقتصادی، قانون‌گریزی از موانع توسعه به شمار می‌رود. اگر در سرمایه اجتماعی ضعفی وجود داشته باشد، قطعاً این ضعف در میزان قانون‌گریزی مردم جامعه اثر خود را نشان خواهد داد.

سرمایه اجتماعی^۲ در بردارنده ویژگی‌های اساسی جامعه و سازمان‌های اجتماعی مانند شبکه‌ها، عرف و اعتماد عمومی است. سرمایه اجتماعی همکاری و تعامل بین اعضای یک جامعه را برای رسیدن به منافع افزایش می‌دهد. در بسیاری از متون سطوح پایین جرم و جنایت به عنوان سرمایه اجتماعی تلقی می‌شود، یا حداقل یکی از اجزای اساسی آن به حساب می‌آید (Putnam, 2001, pp.45-51).

بررسی شاخص‌های سرمایه اجتماعی، بعد از انقلاب نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی درون‌گروهی^۳ بیشتر از سرمایه اجتماعی بین‌گروهی^۴ است (رفیع‌پور، ۱۳۷۸).

قوانین، هدایت‌کننده رفتار افراد در جامعه بوده و جامعه برای تنظیم رفتارها و روابط اجتماعی به آن‌ها نیاز دارد، و التزام به آن‌ها موجب حاکمیت نظم در جامعه می‌شود. اجرانشدن قوانین در

-
1. Law-aversion
 2. Social capital
 3. Bonding social capital
 4. Bridging social capital

سطوح خرد و کلان جامعه، مشکلات و دشواری‌هایی را در اداره بهتر جامعه و ایجاد نظم به وجود می‌آورد، این مسئله ممکن است در ابعاد گوناگون سیاسی و فرهنگی و اخلاقی جامعه اثر گذارد و احیاناً سبب گسیختگی و بی‌سازمانی اجتماعی شود (فخرایی، ۱۳۸۴، ص ۱۱۲).

فرض اساسی این پژوهش این است که سرمایه اجتماعی برون‌گروهی، رفتارها و الگوهای قانون‌شکنانه را در جامعه ایلام کاهش، و سرمایه اجتماعی درون‌گروهی قانون‌گریزی را افزایش می‌دهد. علاوه بر این، فرسایش سرمایه اجتماعی منبع آسیب‌های اجتماعی در ایلام است. از سرمایه اجتماعی تقسیم‌بندی‌های متفاوتی انجام گرفته است. یکی از معروف‌ترین آن‌ها که در این مقاله نیز به کار گرفته شده، تقسیم سرمایه اجتماعی به درون‌گروهی و برون‌گروهی است (Lancee, 2010, pp.202-226).

اگرچه رد مفهوم سرمایه اجتماعی یا معادل آن را در نظریه‌های جامعه‌شناسان کلاسیک با عناوین مختلف می‌توان دنبال کرد، عناوین دقیق سرمایه‌های اجتماعی درون و برون‌گروهی را در نظریه‌های جامعه‌شناسان متأخر از جمله رابرت پاتنام و جز آن نیز می‌توان ردیابی کرد. وجه منفی سرمایه اجتماعی را پاتنام، سرمایه اجتماعی درون‌گروهی خطاب می‌کند. این سرمایه به سمت دایره محدودی از افراد جریان دارد و با کشیدن خط قرمز بین خودی‌ها و غریبه‌ها، توانایی بسیج افراد ذی‌نفع را در جهت اهداف درون‌گروه و خصومت با برون‌گروه به دنبال خواهد داشت (معین‌الدینی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۵۸). از نظر هارپر، سرمایه اجتماعی درون‌گروهی برای هر جمع و کشوری مضر است (Harper, 2002).

شرایط حاضر جامعه ایلام حکایت از فرسایش سرمایه اجتماعی دارد. به عبارت دیگر، پیوند اجتماعی میان افراد و گروه‌های بیگانه ضعیف، و حمایت و همگرایی قومی و خویشاوندی افزایش یافته است. این عامل باعث ایجاد رفتارهای قانون‌شکنانه در انتصاب‌ها و استخدام‌ها در نظام اداری می‌شود و زمینه را برای ملاحظه اقوام، خویشان و هم‌حزبی‌ها، و چشم‌پوشی از خطای آنان و سرپوش گذاشتن به قانون‌گریزی‌های اعضای گروه خودی فراهم می‌کند. به علاوه، با توجه به اینکه استان ایلام به عنوان جرم‌خیزترین استان در سال ۹۳ از سوی قوه قضاییه معرفی شد، به اعتقاد نگارندگان با بررسی قانون‌گریزی در میان شهروندان استان ایلام، می‌توان تصویری از قانون‌گریزی

و اینکه سرمایه اجتماعی درون گروهی و برون گروهی چه رابطه‌ای با قانون‌گریزی شهروندان استان ایلام دارد، ترسیم کرد. بنابراین موضوع سنجش قانون‌گریزی در استان ایلام از دو جنبه نظری و کاربردی اهمیت دارد. این پژوهش، موجب شناخت بیشتر این بعد از جامعه‌شناسی می‌شود و می‌توان با شناخت متغیرهای مؤثر بر قانون‌گریزی نتایج آن را در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها به کار گرفت.

بنابراین، پرسش اساسی پژوهش حاضر این است که متغیرهای سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و برون‌گروهی چه رابطه‌ای با قانون‌گریزی شهروندان ایلامی دارند؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

سرمایه اجتماعی

در حوزه جامعه‌شناسی رابرت پاتنام سرمایه اجتماعی را براساس شکل و نوع گروهی که در آن پدید می‌آید، به دو نوع سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و سرمایه اجتماعی برون‌گروهی تقسیم می‌کند (Putnam, 2000, p.115).

سرمایه اجتماعی درون‌گروهی

سرمایه اجتماعی درون‌گروهی از پیوندهای اجتماعی نیرومندی که مبتنی بر روابط خانوادگی، خویشاوندی، جنسیت، قومیت و دین است، ناشی می‌شود (Chau, 2002). این نوع سرمایه اجتماعی به روابط مبتنی بر اعتماد و همکاری میان اعضای یک گروه اشاره می‌کند. در حقیقت، منافعی که از طریق گروه حاصل می‌شود، تنها برای اعضای گروه و نه دیگران و غریبه‌ها قابل استفاده است. اگر در جامعه سرمایه اجتماعی از نوع درون‌گروهی رواج و گسترش یابد، نه تنها مانع اجرای برنامه‌های توسعه شده، بلکه بی‌اعتمادی و بی‌تعهدی اجتماعی در جامعه بیشتر می‌شود و در نهایت، با شیوع فردگرایی و گروه‌گرایی، جامعه را با آسیب‌های مختلفی از جمله قانون‌گریزی مواجه خواهد کرد. پاتنام این نوع سرمایه اجتماعی را انحصاری می‌نامد، زیرا هویت‌های انحصاری و همگن ایجاد می‌کند.

سرمایه اجتماعی برون‌گروهی

سرمایه اجتماعی برون‌گروهی به روابط و پیوندهایی اطلاق می‌شود که افراد دارای زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مختلف را به یکدیگر پیوند می‌دهد و منبع مؤثر ایجاد همیاری‌های تعمیم‌یافته و رشد و گسترش جامعه مدنی، توسعه اعتماد و همچنین، تقویت مشارکت‌های مدنی در بین شهروندان به شمار می‌آید (توسلی، ۱۳۸۴، ص ۱۷). این نوع سرمایه اجتماعی به روابط مبتنی بر اعتماد و همکاری میان افراد گروه‌های مختلف در جامعه اشاره می‌کند. پاتنام این نوع سرمایه اجتماعی را فراگیر می‌نامد، زیرا موجب هویت‌های کلی‌تر و عمل متقابل می‌شود. در حقیقت، در اینجا افراد با دیگرانی از بیرون گروه خود براساس منفعت عام و متقابل رفتار می‌کنند. این نوع سرمایه اجتماعی برای توسعه و انسجام اجتماعی در جامعه ضروری است، و در فقدان آن، فردگرایی و نفع‌طلبی در جامعه رواج یافته و تعهدات جمعی میان افراد کاهش می‌یابد، و به‌طور کلی جامعه با نوعی فرسایش سرمایه اجتماعی روبه‌رو می‌شود. از نظر پاتنام تأثیر درونی سرمایه اجتماعی، افزایش شهروندانی معطوف به اجتماع و قانون‌مدار است که بهتر با دولت همکاری می‌کنند.

بنا بر نظر فوکویاما^۱ کارکردهای منفی سرمایه اجتماعی، از جمله رابطه معکوس بین پیوندهای مستحکم اخلاقی داخلی گروه با میزان اعتماد گروه به افراد غیرعضو، گاهی می‌تواند موجب کاهش همکاری مؤثر گروه با جامعه شود. وی بعضی از عوامل کاهش‌دهنده سرمایه اجتماعی مانند افزایش جرم، جنایت و مسائل اجتماعی را در نظر می‌گیرد. مثلاً فوکویاما ضمن تأیید اهمیت خانواده به‌مثابه شکلی از سرمایه اجتماعی، به جوامعی اشاره می‌کند که در آن‌ها توازنی میان مناسبات خانوادگی و مناسبات غیرخانوادگی وجود نداشته است و بر مناسبات خانوادگی به زیان دیگر مناسبات اجتماعی تأکید می‌شود (خانواده‌مداری غیراخلاقی) و اصولاً به دلیل وجود روابط اخلاقی غیررسمی در شبکه‌ها، وجود پدیده‌هایی از قبیل آشناپرویی، پارتی‌بازی، ناشکیبایی و نژادگرایی را همیشه محتمل می‌داند که البته باید از اشکال واقعی سرمایه اجتماعی تفکیک شوند. با

1. Fukuyama

این حال، فرض اساسی در اینجا این است که سرمایه اجتماعی، رفتارها و الگوهای قانون‌شکنانه را در جامعه کاهش می‌دهد.

ساباتینی (۲۰۰۸) با تحقیق در زمینه رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه دریافت که میان کیفیت توسعه و سرمایه اجتماعی درون‌گروهی همبستگی منفی وجود دارد و به تخریب پیوندهای میان گروههای مختلف منجر می‌شود (Sabatini, 2008, p.15). همچنین، او بیان می‌کند سرمایه اجتماعی درون‌گروهی موجب می‌شود گروه‌های کوچک همگون حاضر نباشند با گروه‌های بیگانه و خارج از مرزهای خود همکاری داشته باشند (Sabatini, 2008, pp.3-10). لئونارد معتقد است سرمایه اجتماعی درون‌گروهی، کنش و انتخاب‌های فرد را محدود، و منافع اقتصادی ویژه‌ای را برای اعضای یک گروه همگن و خاص ایجاد کرده و فواید اقتصادی بخشی، محدود و محلی را ایجاد می‌کند (Leonard, 2004, pp.927-944).

قانون‌گریزی

از نظر رابرت مرتن، جامعه، فرد را به کج‌رفتاری (قانون‌گریزی) وادار می‌کند. به بیان او، کج‌رفتاری حاصل فشارهای ساختاری اجتماعی خاصی است که افراد را به کج‌رفتار شدن مجبور می‌کند (Merton, 1967). به نظر مرتن، جوامع صنعتی برای دستیابی به اهداف مقبول اجتماعی به ابزارهای مقبولی هم نیاز دارند که البته از دسترس جمعی از افراد جامعه خارج است، یعنی جامعه‌طوری ساخت یافته است که طبقات فرودست فرصت‌های کمتری برای تحقق آرزوهای خود دارند، در نتیجه، چون این اهداف به آرمان‌های اصلی زندگی همه افراد (فقیر و غنی) تبدیل می‌شود، کسی هم که دسترسی به ابزار مشروع ندارد، تحت فشار جامعه، برای دستیابی به آن‌ها از ابزار نامشروع استفاده می‌کند. البته مرتن تأکید می‌کند واکنش همه افراد نسبت به فشارهای وارده اجتماعی به‌علت دسترسی نداشتن به فرصت‌های مشروع برای تحقق اهداف، مشابه نیست و همه فرودستان برای دستیابی به اهداف مقبول اجتماعی قانون‌گریزی نمی‌کنند و هر فرد به طریقی خود را با محیط سازگار می‌کند. سه گروه نوآوران، طغیان‌گران و کناره‌گیران در سازگاری خود با محیط و جامعه‌ای که امکان دسترسی آن‌ها را به ابزار مشروع و مقبول اجتماعی محدود کرده، کج‌رفتاری و هنجارشکنی را برگزیده‌اند (Merton, 1967, pp.190-210).

قانون‌گریزی نرم که در این پژوهش مورد نظر است، نوعی رفتار غیرخوشونت‌آمیز است که در آن قوانین رسمی نادیده گرفته می‌شود، اما ممکن است جرم محسوب نشده و مجازات ضعیفی برای آن در نظر گرفته شود، یا با مجازات همراه نباشد و مورد اغماض قرار گیرد. قانون‌گریزی عینی نوعی قانون‌گریزی است که فرد به صورت ارادی و آگاهانه از قوانین رسمی تبعیت نمی‌کند. قانون‌گریزی ذهنی نوعی جهت‌گیری نسبت به هنجارهای قانونی است که براساس آن فرد عدم پیروی از این هنجارها را بر پیروی ترجیح می‌دهد (علی‌بابایی و فیروزجانیان، ۱۳۸۸، ص ۱۹-۱۴).

پیشینه پژوهش

غفاری (۱۳۸۷) در تحقیقی با عنوان «سرمایه اجتماعی و پیشگیری از جرم» به بحث از آنومی و جرم می‌پردازد. به نظر او سرمایه اجتماعی می‌تواند نسبت به سازمان‌ها در ذهن افراد نگرش مثبتی ایجاد کند، به‌ویژه، به این دلیل که عملکرد سازمان‌های نظارتی و سایر نهادها در جایی که شبکه‌ها قوی است و سطوح همبستگی هنجاری بالاست، مؤثرتر است.

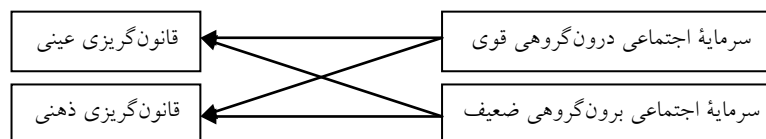
مبارکی (۱۳۸۸) در تحقیقی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم در سطح خرد و کلان را بررسی کرده است. به این منظور اطلاعات را از دو گروه زندانیان و افراد عادی پرسشنامه و مصاحبه جمع‌آوری کرده است. نتایج تحقیق او نشان داد بین سرمایه اجتماعی و جرم رابطه منفی وجود دارد، به طوری که به ازای یک واحد افزایش در سرمایه اجتماعی، جرم ۰/۳۴۸ واحد کاهش می‌یابد.

احمدی و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیق خود، با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرائم جوانان» نشان دادند هرچه جوانان از سرمایه اجتماعی بیشتری برخوردار باشند، میزان ارتکاب آن‌ها به جرم کمتر خواهد بود و بالعکس. همچنین، نشان دادند جوانانی که بیشتر مرتکب جرم می‌شوند، در فضاهای اجتماعی رشد کرده‌اند که از سرمایه اجتماعی پایین‌تری برخوردار بوده است.

خوش‌فر و جندقی میرمحل (۱۳۹۵) در پژوهش خود با عنوان «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با رفتارهای شهروندی سازمانی کارکنان کمیته امداد امام خمینی (ره) استان گلستان» دریافتند بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن و رفتارهای شهروندی رابطه معنادار وجود دارد.

کندی و کلریسی (۲۰۰۰) در تحقیقی رابطه بین جرم و سرمایه اجتماعی را بررسی کردند. فرضیه تحقیق آنان این بود که ابتدا افزایش شکاف بین ثروتمند و فقیر باعث سست شدن انسجام اجتماعی یا فرسایش سرمایه اجتماعی می‌شود، سپس، کاهش سرمایه اجتماعی باعث افزایش قتل با اسلحه گرم و جرم خشونت‌آمیز می‌شود. در تحقیق آن‌ها سرمایه اجتماعی از طریق پاسخ به دو گویه از پیمایش اجتماعی عمومی (میزان عضویت در گروه‌های داوطلبانه در هر ایالت و سطح اعتماد اجتماعی در آن) بررسی شد. نتایج تحقیق آنان نشان داد کمبود اعتماد اجتماعی (با ضریب ۰/۸۳) و میزان عضویت گروهی (با ضریب ۰/۴۹) با میزان جرم خشونت‌آمیز رابطه معنادار دارند. هارپر (۲۰۱۱) در تحقیق خود که در کانادا انجام گرفت، نشان داد میان سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و برون‌گروهی و سرمایه ارتباطی تفاوت وجود دارد. او معتقد است نباید تصور کرد همه اشکال سرمایه اجتماعی برای کل جامعه مفید است، زیرا گروه‌های تبهکار با سرمایه اجتماعی درون‌گروهی قوی، باعث تضعیف سرمایه اجتماعی کل کشور و تخریب و ایجاد مشکلات فراوانی برای جامعه بزرگتر خواهند شد. از طرف دیگر، سرمایه اجتماعی درون‌گروهی با کشیدن خط قرمزی بین خودی‌ها و دیگران، مانعی در دستیابی جامعه به آزادی، حتی عدالت اجتماعی است. مرور پژوهش‌های انجام‌گرفته نشان می‌دهد فقط تعداد محدودی از تحقیقات به موضوع تأثیر سرمایه اجتماعی (درون و برون‌گروهی) بر قانون‌گریزی پرداخته‌اند. پژوهش پیش رو، رابطه سرمایه اجتماعی (درون‌گروهی و برون‌گروهی) با قانون‌گریزی (عینی و ذهنی) را بررسی می‌کند.

مدل نظری تحقیق

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

براساس مدل تحقیق، فرضیه‌های تحقیق به شرح زیر بیان می‌شود:

- بین سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و قانون‌گریزی ذهنی رابطه وجود دارد.

- بین سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و قانون‌گریزی عینی رابطه وجود دارد.
- بین سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و قانون‌گریزی ذهنی رابطه وجود دارد.
- بین سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و قانون‌گریزی عینی رابطه وجود دارد.

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها توصیفی - همبستگی است. طبق گزارش‌های مرکز آمار و آمارهای سازمان برنامه و بودجه استان ایلام در سال‌های ۹۵-۹۴، جامعه آماری این پژوهش همه شهروندان بالاتر از ۱۸ سال در نقاط شهری در استان ایلام برابر با ۲۳۱۹۸۳ نفر بوده است که از این تعداد، ۱۱۲۲۴۱ زن و ۱۱۹۷۴۲ نفر مرد بودند (مرکز آمار، ۱۳۹۵) که در بخش‌های مرکزی ۸ شهرستان استان پراکنده‌اند. در این پژوهش واحد تحلیل فرد است.

در این پژوهش برای برآورد حجم نمونه جدول مورگان به کار گرفته شد. با توجه به حجم وسیع جامعه آماری، حجم نمونه ۳۸۴ نفر برآورد شد که با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. داده‌ها با ابزار پرسشنامه جمع‌آوری شد. برای بررسی اعتبار صوری پرسشنامه، گویه‌ها در اختیار تعدادی از استادان و کارشناسان دانشگاه قرار گرفت و نظرهای اصلاحی ایشان در پرسشنامه اعمال شد. برای ارزیابی پایایی پرسشنامه آلفای کرونباخ به کار گرفته شد. آلفای کرونباخ هر یک از متغیرها در جدول ۱ بیان شده است. ارقام جدول ۱ نشان می‌دهد پرسشنامه پایاست.

جدول ۱. میران آلفای کرونباخ (پایایی) گویه‌های مربوط به متغیرها

نام متغیر	نوع متغیر	تعداد گویه	مقدار آلفا
قانون‌گریزی ذهنی	وابسته	۵	۰,۷۹
قانون‌گریزی عینی	وابسته	۹	۰,۶۹
سرمایه اجتماعی درون‌گروهی	مستقل	۳	۰,۸۰
سرمایه اجتماعی برون‌گروهی	مستقل	۴	۰,۷۰

متغیر وابسته این تحقیق قانون‌گریزی است که انواع گوناگونی دارد؛ از جمله سخت و نرم، که در این پژوهش نوع نرم آن در دو بعد قانون‌گریزی ذهنی و قانون‌گریزی عینی بررسی شده است. با به‌کارگیری ۱۴ گویه در قالب طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت سنجش شد.

متغیرهای مستقل در این پژوهش عبارت‌اند از:

- سرمایه اجتماعی درون‌گروهی: در این مطالعه سرمایه اجتماعی درون‌گروهی با سه گویه در قالب طیف لیکرت اندازه‌گیری و سنجش شد.
- سرمایه اجتماعی برون‌گروهی: در این مطالعه سرمایه اجتماعی برون‌گروهی با چهار شاخص در قالب طیف لیکرت اندازه‌گیری و سنجش شد.

جدول ۲. معرف‌های مربوط به سنجش متغیرهای وابسته و مستقل

متغیر	معرف
	Q6 اگر دیدم در مواردی، غیرقانونی کارم راه می‌افتد، این کار را انجام می‌دهم.
	Q7 وقتی همه در جامعه به دنبال تخطی از قانون هستند، نیازی نیست که برای پیروی از قانون حساس باشم.
قانون‌گریزی	Q8 اگر قانونی مغایر با چیزی باشد که فکر کنم درست است، از آن اطاعت نمی‌کنم
ذهنی	Q9 اگر کسی به من ضرری به هر طریق برساند، نباید منتظر قانون باشم، خودم آن را حل می‌کنم. چون قانون کار زیادی برای آدم نمی‌کند.
	Q10 به تجربه آموختم که هر گاه قانون را رعایت نمی‌کنم کارها راحت‌تر انجام می‌شود و به خواسته‌ام می‌رسم.
	Q11 پیش آمده با گوشی، رایانه، لپ‌تاپ و... یا از سایت‌های غیرمجاز، کلیپ، فیلم، عکس، مقاله یا نرم‌افزار کپی یا دانلود کنم.
قانون‌گریزی	Q12 پیش آمده، قوانین رانندگی (عبور از چراغ قرمز، سرعت بالا، نبستن کمربند، پارک ممنوع و...) را نادیده بگیرم.
عینی	Q13 پیش آمده برای کمک، دفترچه بیمه درمانی‌تان در اختیار دیگران و یا اقوام قرار دهید؟
	Q14 آیا بدون گواهینامه رانندگی کرده‌اید؟
	Q15 بعضی وقت‌ها مجبور شده‌ام برای انجام دادن کار خود تاریخ یا متن نامه اداری یا شناسنامه و کارت ملی و گواهینامه رانندگی و... یا کپی آن‌ها را تغییر دهم.

ادامهٔ جدول ۲. معرف‌های مربوط به سنجش متغیرهای وابسته و مستقل

متغیر	معرف
Q17	پیش آمده خود یا خانواده‌ام از انشعاب غیرمجاز آب، برق، گاز... به دلایل خاص خودم استفاده کرده‌ایم.
Q18	به یاد ندارم عوارض سالانهٔ شهرداری را به‌موقع پرداخت کنم.
Q20	پیش آمده با مراجعه به اداره‌ای (دادگاه‌ها، راهنمایی و رانندگی، بیمارستان، بانک و...) ناچار شوم مشکلم را با دادن پول یا پیدا کردن پارتی یا آشنا حل کنم.
Q21	خیلی وقت‌ها از اموال عمومی و اداری (تلفن، ماشین و اینترنت و...) استفادهٔ شخصی کرده‌ام.
Q34	حاضر نیستم به خاطر دیگران از اهداف و منافع خود صرف نظر کنم.
Q35	برای من اهمیتی ندارد که چه اتفاقاتی در جامعه می‌افتد.
Q36	وقتی برای کاری به اداره‌ای (شهرداری - دادگاه‌ها - راهنمایی و رانندگی - غیره) مراجعه کردم، با من بااحترام برخورد کردند.
Q37	به نظرم نباید با دیگران آنقدرها صمیمی باشم که سوءاستفاده کنند.
Q38	من به تو اعتماد دارم چون خویشاوندم هستی.
Q39	من به تو اعتماد دارم، چون هم‌حزبی و هم‌جناحی هستیم.
Q40	من معمولاً از هر نظر هوای اعضای خانواده و خویشان خود را دارم.

داده‌ها با نرم‌افزارهای آماری SPSS^۱ و Amos^۲ تجزیه و تحلیل شد. همچنین، برای تحلیل رابطهٔ بین متغیرهای مستقل و وابسته رگرسیون چندمتغیره انجام گرفت و ضریب همبستگی پیرسون محاسبه شد. پیرسون آزمونی پارامتری است که برای درجه و میزان ارتباط خطی بین دو متغیر در سطح فاصله‌ای و نسبی به‌کار می‌رود. به‌علاوه رابطهٔ بین ابعاد سرمایه اجتماعی و قانون‌گریزی به‌طور خطی است.

1. Statistical Package for Social Science (SPSS)
2. Analysis of moment structures

یافته‌های پژوهش

جدول ۳. توصیف ویژگی‌های اجتماعی - اقتصادی پاسخگویان

جنسیت	درصد	سن	درصد	سطح تحصیل	درصد	اشتغال	درصد	درآمد (هزار تومان)	درصد
مرد	۵۰	۱۸-۲۷	۲۹,۲	زیردیپلم	۱۴,۳	دولتی	۴۹,۲	بدون درآمد	۲۰,۸
زن	۵۰	۲۸-۳۷	۱۸,۵	دیپلم	۳۲,۶	آزاد	۲۸,۴	زیر ۵۰۰	۲۲,۷
وضعیت تأهل		۳۸-۴۷	۴۱,۷	فوق‌دیپلم	۲,۱	بازنشسته	۲,۱	۱۵۰۰ تا ۱۴۹۹	۹,۹
مجرد	۳۲,۶	۴۸-۵۷	۶,۸	لیسانس	۳۷,۵	بیکار	۲۰,۳	۲۴۹۹ تا ۱۵۰۰	۱۶,۴
متأهل	۶۵,۹	۵۸-۶۷	۳,۹	فوق‌لیسانس	۱۳,۵			۲۵۰۰ تا ۳۴۹۹	۱۸,۸
بی‌پاسخ	۱,۵	بیش از ۶۰ سال	۰,۰		۱۰۰		۱۰۰	بیشتر از ۳۵۰۰	۱۱,۵
	۱۰۰		۱۰۰						۱۰۰

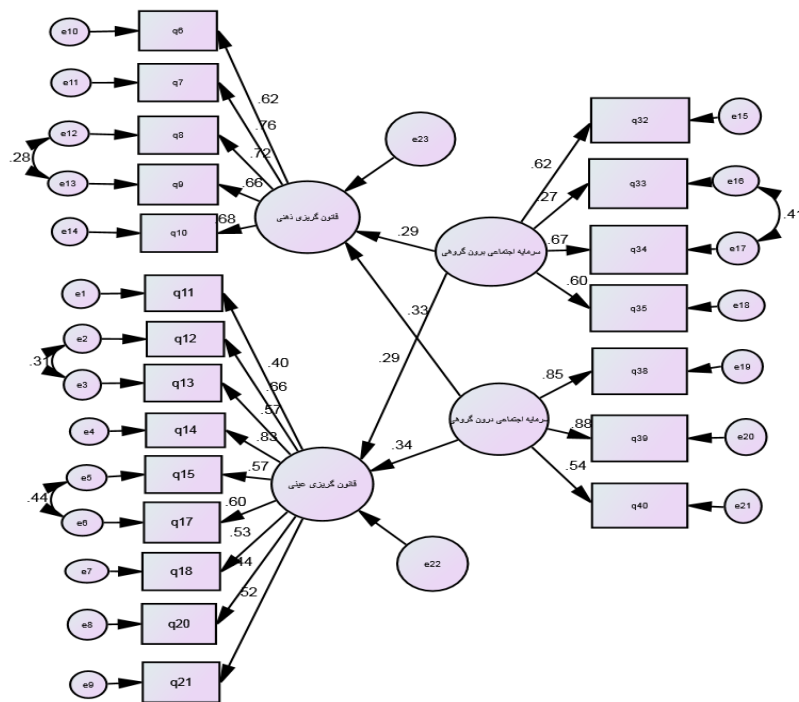
یافته‌های پژوهش نشان داد امتیاز قانون‌گزینی برابر با $0.57/1302$ بوده است. بنابراین، می‌توان گفت مسئله تحقیق واقعاً در جامعه به‌عنوان یک مشکل بروز کرده است، به‌طوری که قانون‌گزینی در میان شهروندان می‌تواند برای امنیت و نظم اخلاقی در جامعه خطرآفرین باشد.

جدول ۴ ضریب همبستگی پیرسون بین سرمایه اجتماعی (درون‌گروهی و برون‌گروهی) و قانون‌گزینی (عینی و ذهنی) را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود ضریب همبستگی سرمایه اجتماعی درون‌گروهی با قانون‌گزینی عینی برابر با 0.12 با ضریب معناداری 0.001 است و با قانون‌گزینی ذهنی برابر با 0.23 با سطح معناداری صفر است که در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادارند. همچنین، ضریب همبستگی بین سرمایه اجتماعی برون‌گروهی ضعیف با قانون‌گزینی عینی برابر با 0.27 و با قانون‌گزینی ذهنی برابر با 0.39 است و این روابط در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است. این روابط در سطح حداقل ۹۵ درصد اطمینان تأیید شده است. بنابراین، می‌توان گفت سرمایه اجتماعی برون‌گروهی ضعیف موجب می‌شود قانون‌گزینی افراد در عمل و نظر افزایش یابد. میزان بالاتر قانون‌گزینی ذهنی نسبت به قانون‌گزینی عینی نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی برون‌گروهی ضعیف بر گرایش افراد به قانون‌گزینی تأثیر بیشتری دارد و افراد در عمل ریسک کمتری برای قانون‌گزینی از خود نشان می‌دهند.

جدول ۴. همبستگی بین سرمایه اجتماعی و قانون‌گریزی

نتایج همبستگی				ضریب همبستگی پیرسون	
سطح معناداری	قانون‌گریزی ذهنی	سطح معناداری	قانون‌گریزی عینی	سطح معناداری	ضریب همبستگی پیرسون
۰,۰۰۰	۰,۳۹	**	۰,۰۰۰	۰,۲۷	**
۰,۰۰۰	۰,۲۳	**	۰,۰۰۱	۰,۱۲	*

به‌طور کلی در مدل نظری تدوین‌شده قانون‌گریزی‌های عینی و ذهنی به‌عنوان متغیرهای پنهان وابسته و متغیرهای سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و سرمایه اجتماعی برون‌گروهی به‌عنوان متغیر پنهان مستقل تعریف شدند.

شکل ۲. مدل ساختاری تحقیق

نتایج مدل‌سازی معادلات ساختاری نشان می‌دهد متغیر سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و برون‌گروهی ۸۹ درصد از واریانس متغیر قانون‌گزینی ذهنی، و ۴۵ درصد از واریانس متغیر وابسته قانون‌گزینی عینی را در جامعه تبیین می‌کنند.

از جمله شاخص‌های برازش محاسبه‌شده می‌توان به شاخص بنتلر- بونت اشاره کرد. در پژوهش حاضر مقدار آن برابر با ۰/۹۲ و سطح معناداری برابر با ۰/۰۰۰ به دست آمد که در سطح مطلوبی قرار دارد. شاخص ریشه میانگین مجزورات تقریب برابر ۰/۰۵۰ و کمتر از ۰/۰۸ است که مناسب است. نسبت کای اسکوتر به درجه آزادی برابر با ۲/۹ به دست آمد که رقم مطلوبی را نشان می‌دهد. از جمله شاخص‌های دیگر محاسبه‌شده در این پژوهش، شاخص برازش تطبیقی است بر مبنای همبستگی متغیرهای حاضر در تحقیق برابر ۰/۹۳ است که نتایج مطلوبی را نشان می‌دهد. شاخص برازش تطبیقی مقتصد مقادیر ۰/۵۹ است که ۵۰ و بالاتر قابل قبول است. شاخص توکر- لویس برابر ۰/۸۹ به دست آمد.

علاوه بر این اثر مستقیم متغیر سرمایه اجتماعی درون‌گروهی ضعیف بر متغیر وابسته قانون‌گزینی ذهنی ۰/۳۳ و اثر مستقیم آن بر قانون‌گزینی عینی ۰/۳۴ است و اثر مستقیم متغیر سرمایه اجتماعی برون‌گروهی قوی بر متغیر وابسته قانون‌گزینی ذهنی ۰/۲۹ و بر قانون‌گزینی عینی ۰/۲۹ در جامعه مورد نظر است که همه روابط معنادار بودند. بنابراین، در سطح اطمینان ۹۵ درصد فرضیه‌های تحقیق تأیید شد.

جدول ۵. شاخص‌های برازش مدل معادلات ساختاری قانون‌گزینی

مقدار	شاخص	
	معادل فارسی	علامت اختصاری
۰/۹۲	شاخص برازش هنجار شده بنتلر-بونت	NFI
۰/۰۵۰	ریشه میانگین مربعات باقیمانده	RMR
۲/۹	کای اسکوتر نسبی	CMIN/DF
۰/۰۴۹	ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	RMSEA
۰/۵۹	شاخص برازش تطبیقی مقتصد	PCFI
۰/۹۳	شاخص برازش تطبیقی	CFI
۰/۸۹	شاخص توکر- لویس	TLI

نتیجه

نتایج پژوهش نشان داد قانون‌گریزی در میان شهروندان ایلامی بیش از حد متوسط است. براساس نتایج تحقیق، ضرایب همبستگی متغیرهای یادشده نشان می‌دهد متغیرهای سرمایه اجتماعی برون‌گروهی ضعیف و سرمایه اجتماعی درون‌گروهی قوی با قانون‌گریزی ذهنی و عینی رابطه مثبت و معناداری دارند. یعنی هر چه سرمایه اجتماعی برون‌گروهی ضعیف و سرمایه اجتماعی درون‌گروهی قوی باشد، تمایل به قانون‌گریزی در نظر و عمل افزایش می‌یابد.

نتایج نشان داد بین سرمایه اجتماعی درون‌گروهی ضعیف با قانون‌گریزی (ذهنی و عینی) رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. فوکویاما (۱۳۸۵) ضمن تأیید اهمیت خانواده به‌مثابه شکلی از سرمایه اجتماعی، به جوامعی اشاره می‌کند که در آنها توازنی میان مناسبات خانوادگی و مناسبات غیرخانوادگی وجود نداشته است و بر مناسبات خانوادگی به زیان دیگر مناسبات اجتماعی تأکید می‌شود (خانواده‌مداری غیراخلاقی) و اصولاً به دلیل وجود روابط اخلاقی غیررسمی در شبکه‌ها، وجود پدیده‌هایی از قبیل آشناپرووری، پارتی‌بازی، ناشکیبایی و نژادگرایی را همیشه محتمل می‌داند و همچنین، با نظریه پاتنام (۲۰۰۸) قابل بررسی است که معتقد بود اگر در جامعه سرمایه اجتماعی از نوع درون‌گروهی رواج و گسترش یابد، نه تنها مانع اجرای برنامه‌های توسعه شده، بلکه بی‌اعتمادی و بی‌تعهد اجتماعی در جامعه بیشتر می‌شود و در نهایت، با شیوع فردگرایی و گروه‌گرایی، جامعه را با آسیب‌های مختلفی از جمله قانون‌گریزی مواجه خواهد کرد.

همچنین، نتایج نشان داد بین سرمایه اجتماعی برون‌گروهی ضعیف با قانون‌گریزی ذهنی و قانون‌گریزی عینی رابطه معنادار وجود دارد. سرمایه اجتماعی برون‌گروهی می‌تواند به‌عنوان منبعی ارزشمند مانند سایر اشکال سرمایه محسوب شود، بنابراین، ذخیره محدود سرمایه اجتماعی برون‌گروهی می‌تواند قانون‌گریزی را افزایش دهد. اگر ذخیره موجود سرمایه اجتماعی برون‌گروهی ضعیف باشد، نظریه‌های پاتنام و فوکویاما می‌تواند مقادیر بالای قانون‌گریزی و کجروی را تبیین کند. به‌طور خلاصه، با توجه به نظریه‌های پاتنام، فوکویاما و ساباتینی، سرمایه اجتماعی (درون‌گروهی و برون‌گروهی) را می‌توان با مقادیر قانون‌گریزی و کجروی مرتبط دانست.

علاوه بر این، نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش احمدی و همکاران (۱۳۹۵)، خوش‌فر و جندقی (۱۳۹۵)، مبارکی (۱۳۸۸)، غفاری (۱۳۸۷)، امین‌تجار و همکاران (۲۰۱۵)، و کندی و کلریسی (۲۰۰۰) همراستاست. از آنجا که هر چه شهروندان از سرمایه اجتماعی (برون‌گروهی) بیشتری برخوردار باشند، میزان ارتکاب به جرم آن‌ها کمتر و بالعکس. همچنین، شهروندانی که بیشتر مرتکب قانون‌گریزی می‌شوند، در فضاهای اجتماعی رشد کرده‌اند که از سرمایه اجتماعی پایین‌تری برخوردار است. نتایج پژوهش حاضر همچنین، با یافته‌های هارپر (۲۰۱۱) که معتقد بود باید میان سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و برون‌گروهی و سرمایه ارتباطی تفاوت قائل شد و نباید تصور شود همه اشکال سرمایه اجتماعی برای کل جامعه مفید است، همخوانی دارد، زیرا گروه‌های تبهکار با سرمایه اجتماعی درون‌گروهی قوی، باعث تضعیف سرمایه اجتماعی کل کشور و ایجاد تخریب و مشکلات فراوانی برای جامعه بزرگتر خواهند بود.

از آنچه در این تحقیق مطرح شد، نتیجه می‌شود عواملی از جمله سرمایه اجتماعی، وجود دارد که باعث افزایش یا کاهش قانون‌گریزی بین شهروندان می‌شود. با توجه به یافته‌های تحقیق، از عوامل مرتبط با قانون‌گریزی در استان ایلام فرسایش سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و غلبه سرمایه اجتماعی درون‌گروهی است.

پیشنهاد‌های پژوهش

براساس نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود سرمایه اجتماعی برون‌گروهی تقویت و سرمایه اجتماعی درون‌گروهی که در این تحقیق محرکی برای قانون‌گریزی در استان ایلام است، تضعیف شود. با اعمال اهرم‌های تشویقی، می‌توان شهروندان را به سمت سرمایه اجتماعی برون‌گروهی سوق داد تا از این طریق، با ایجاد حلقه‌ها و پیوندهای دوستی، سرمایه‌های اجتماعی آنان افزایش یابد؛ عاملی که می‌تواند به کاهش قانون‌گریزی بین آنان منجر شود.

همچنین، پیشنهاد می‌شود رفتارهای شهروندی مطابق با موازین دینی و قانونی نهادینه شود و با نظارت فراسازمانی بر عملکرد مسئولان و اشراف اطلاعاتی بر اقوام و هم‌حزب‌های آنان اثر سرمایه اجتماعی درون‌گروهی را در انتصاب‌ها و استخدام‌ها و جز آن کاهش داد.

منابع و مأخذ

۱. احمدی، سینا، شمسی، رحمت، و احمدی، بختیار (۱۳۹۵). تحلیل جامعه‌شناختی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرائم جوانان، جامعه‌پژوهی فرهنگی، سال ۷، شماره ۴، صفحات ۲۳-۴۹.
۲. توسلی، غلامعباس (۱۳۸۴). مفهوم سرمایه اجتماعی در نظریه‌های کلاسیک و جدید. نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۶، صفحات ۱-۳۲.
۳. خدایاری، سیاوش، حقیقتیان، منصور، و جانبخش، اسماعیل (۱۳۹۶). تبیین جامعه‌شناختی پدیده قانون‌گریزی در میان شهروندان (مورد مطالعه استان ایلام). پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد دهقان اصفهان.
۴. خوش‌فر، غلامرضا، و جندقی میرمحل، فاطمه (۱۳۹۵). بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با رفتارهای شهروندی سازمانی کارکنان کمیته امداد امام خمینی (ره) استان گلستان. مدیریت سرمایه اجتماعی، دوره ۳، شماره ۴، صفحات ۵۴۳-۵۶۱.
۵. ربانی، وحید، و رسول، فریدون (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی شهری. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی.
۶. علی‌بابایی، یحیی و فیروزجائیان، علی‌اصغر (۱۳۸۸). تحلیل جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر قانون‌گریزی. فصل‌نامه دانش انتظامی، شماره ۴، پیاپی ۴۵، صفحات ۱۹-۱۴.
۷. غفاری، غلامرضا (۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی و پیشگیری از جرم. مجموعه مقالات نخستین همایش پیشگیری از جرم، تهران، دفتر تحقیقات کاربردی پلیس، صفحات ۲۸۹-۲۶۳.
۸. فوکویاما، فرانسیس (۱۳۸۵). پایان نظم: سرمایه اجتماعی و حفظ آن. ترجمه غلامعباس توسلی، تهران: حکایت قلم نوین.
۹. مبارکی، مسعود (۱۳۸۸). بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و جرم در سطح کلان و خرد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی تهران.
۱۰. معین‌الدینی، جواد، صنعت‌خواه، علیرضا، و دادخواه‌فر، معصومه (۱۳۹۲). سرمایه اجتماعی

درون‌گروهی و عوامل مؤثر بر آن در بین شهروندان شهر کرمان. فصل‌نامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال ۳، شماره ۶، صفحات ۸۰-۵۷.

11. Amintojaer, H., Shekari, Gh. A., & Zabihi, M. R. (2015). The effect of social capital on organizational citizenship behavior: A case study of employees in Mashhad municipality. *International Journal of Organizational Leadership*, 15, 144-153.
12. Chau, Y. K. (2002). *Modeling of social capital and growth*. University of Melborn, Research paper, Number 865.
13. Harper, R. (2002). Measurement the Social Capital in the United Kingdom. Available at www.oecd.org/dataoecd/21/48/2381103.pdf.
14. Kenedy, M., & Clerici, C. (2000). different measures of vulnerability in their relation to different dimensions of fear of crime. *Proquest Social Science Journals*, 40(3), 437-450.
15. Kleg, M. (1993). *Hate prejudice and racism*. Albany: SUNY Press. 18.
16. Lancee, B. (2010). The Economic returns of immigrants' bonding and bridging social capital: The case of the Netherlands. *International Migration Review*, 44(1), 202-226.
17. Leonard, M. (2004). *Bonding and bridging social capital: Reflections from Belfast*. *Sociology*, 38(5), 927-944.
18. Merton, R. (1967). *Social theory and social structure*. New York: Free Press.
19. Putnam, R. (2001). Social capital: ISUMA. *Journal of Policy Research*, 2, 41-51.
20. Sabatini, F. (2008). *Social capital and the labour market*. University of Siena, Department of Economics and Faculty of Political.